

اثرات گردشگری بر پایداری شهرهای بین راهی (مطالعه موردی: شهر زیراب)

اسماعیل قادری

استادیار گروه مدیریت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

سید سپهر اعرابی^۱

دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، پردیس تحصیلات تکمیلی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۳/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۷/۱۸

چکیده

امروزه فعالیت گردشگری به عنوان یکی از پرشتابان ترین بخش‌های اقتصادی در حال رشد، اهمیتی دوچندان یافته و در بسیاری از شهرهای شمال و جنوب به عنوان یکی از ارکان و محرکه‌های بنیادین توسعه اجتماعی-اقتصادی و همچنین نیل به اشتغال پایدار و ارتقای کیفیت زندگی شهری مبدل گشته است. با این حال، کشور ایران به طور اعم و شهرهای آن به طور اخص، با وجود برخورداری از میراث تاریخی کهن و جاذبه‌های طبیعی فراوان و منحصر به فرد تاکنون نتوانسته‌اند آنطور که شایسته است از منابع و ظرفیت‌های گردشگری استفاده کافی کنند. بر این اساس پژوهش حاضر، هدف ارزیابی اثرات گردشگری بر پایداری شهر زیراب و ارتباط آن با پایداری را برگزیده است. روش‌های گردآوری داده کتابخانه‌ای و پیمایش بوده است. به منظور تحلیل داده‌ها از آمارهای توصیفی و استنباطی بهره گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد فقدان مدیریت یکپارچه گردشگری، تغییر کاربری زمین-های کشاورزی بواسطه توسعه ویلاسازی، بازاریابی و تبلیغات ضعیف در عرصه گردشگری، خطر افزایش مخاطرات طبیعی ناشی از مداخلات انسانی در طبیعت، رواج ساخت و ساز در نواحی بکر، افزایش میزان ترافیک و آلودگی ناشی از عبور و مرور مسافران و وجود رقبای نیرومند منطقه‌ای در عرصه گردشگری مهمترین عوامل منفی اثرگذار بر این شهر می‌باشند. علاوه بر این تحلیل‌ها نشان داد که اگرچه گردشگری در اغلب متغیرهای مدیریتی، کالبدی و اقتصادی اثری مثبت بر شهر زیراب داشته ولیکن از لحاظ محیط زیستی موجب مسائل عمده‌ای همچون تغییر کاربری و افزایش آلودگی شده است. علاوه بر این، قیمت‌ها افزایش یافته و بواسطه توسعه فیزیکی شهر که متأثر از ساخت و ساز ویلاها در نواحی بکر بوده میراث تاریخی و فرهنگی شهر نزول کرده و ازدحام ترافیک افزایش یافته است.

کلمات کلیدی: گردشگری شهری، پایداری، اثرات گردشگری، زیراب.

مقدمه

شهرنشینی شتابان (بویژه در کشورهای در حال توسعه) از یک سوی چالش‌ها و مشکلاتی را نظیر عدم ثبات جمعیت و منابع شهری، فعالیت‌های اقتصادی کاذب ناپایدار، افزایش بیکاری، ازدحام جمعیت در مناطق کم درآمد و ناهنجاری اجتماعی و فرهنگی را به همراه داشته و از سویی دیگر، شهرها نیروی محرکه رشد اقتصادی محسوب شده و با تامین اشتغال و خدمات امیدبخش ارتقای کیفیت زندگی به شمار می‌روند. بدین منظور برای تقویت توان اقتصادی شهرها توجه به فعالیت‌های درآمد زا منطبق با ویژگی‌های بومی امری ضروری و غیر قابل انکار است. در این بین، امروزه فعالیت گردشگری به عنوان یکی از پرشتابان‌ترین بخش‌های اقتصادی در حال رشد، اهمیتی دوچندان یافته و در بسیاری از شهرهای شمال و جنوب به عنوان یکی از ارکان و محرکه‌های بنیادین توسعه اجتماعی-اقتصادی و همچنین نیل به اشتغال پایدار و ارتقای کیفیت زندگی شهری مبدل گشته است. به طوری که یکی از اهداف ۱۴ گانه سازمان جهانی گردشگری که در اجلاس سران برای توسعه پایدار در ریو ۲۰۰۷ مطرح گردید توجه به فعالیت گردشگری به عنوان فعالیتی که می‌تواند به اقتصاد کشورهای در حال توسعه و شهرهای آن‌ها کمک نماید، بوده است (UNWTO, 2016). سازمان جهانی گردشگری گزارش می‌دهد که در سال ۲۰۱۷، بخش گردشگری و گردشگری به میزان ۱۰,۴ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان و ۳۱۳ میلیون شغل یا ۹/۹ درصد از کل اشتغال را تشکیل داده است (UNWTO, 2018). در این راستا، بسیاری از شهرهای شمال و جنوب با برنامه‌ریزی نظام مند به توسعه گردشگری شهری پرداخته و موفقیت‌های چشمگیری کسب کرده‌اند. نکته حائز اهمیت این است که توسعه گردشگری شهری اگر چه عاملی مثبت و مؤثر در توسعه به شمار می‌رود ولی نگرانی زیادی از آثار منفی اجتماعی، فرهنگی و محیط زیستی و مدیریتی آن نیز وجود دارد که توجه به رویکرد توسعه پایدار را اجتناب ناپذیر کرده است. مفهوم توسعه گردشگری پایدار شهری که در اواخر دهه ۱۹۸۰ مورد توجه قرار گرفت به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت و حفاظت از منابع محیطی اعم از اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ارائه شده است. فرآیندی که طی آن افراد در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی بنابه ظرفیت‌های موجود محیطی نیازهای خود را برآورده و سطوح زندگی خود را ارتقا می‌بخشند بی آنکه ظرفیت بهره‌برداری و استفاده از منابع مربوط به نسل‌های آینده را محدود سازند. بر این اساس، امروزه موفقیت و یا عدم موفقیت شهرها در عرصه گردشگری بر میزان پایداری این فعالیت بستگی دارد.

خوشبختانه در کشور ما نیز فعالیت و صنعت گردشگری، دهه هاست که به عنوان عاملی مهم در روند توسعه اقتصادی اجتماعی، فرهنگی، کالبدی شهرها تلقی شده و بسیاری از مدیران و سیاستمداران بر آن بوده‌اند تا با تقویت سازمانی، ظرفیت‌سازی، مشارکت ذینفعان و توجه به سیاست‌ها و برنامه‌های یکپارچه اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیط زیستی بتوانند از مزایای توسعه گردشگری بهره‌مند گردند. با این حال، امروز شهرها و مدیریت شهری در کشور ما با معضل ناپایداری و عدم یکپارچگی مدیریتی و درآمدی روبه‌رو هستند و علیرغم وجود منابع و ظرفیت‌های زیاد برای صنعت گردشگری، شهرهای ایران هنوز سهم اندکی از ورودی گردشگران و درآمدهای حاصل از آن را به خود اختصاص داده است.

یکی از فضا‌های گردشگری کشور که ضمن دارا بودن پتانسیل‌های محیطی از ویژگی‌های خاص فعالیت از ابتدای ورود ایران به دوره شبه مدرنیسم برخوردار بوده شهر زیرآب است. شهر زیرآب در شهرستان سواد کوه در استان مازندران واقع شده است. از جنوب به پل سفید و از شمال با شیرگاه همسایه بوده و جاده ارتباطی تهران شمال از آن می‌گذرد. در ابتدای دوره پهلوی اول وجود منابع معدنی ذغال سنگ و خط آهن شهر را به شهری معدنی تبدیل نموده بود. با تعطیل شدن معادن ذغال که فعالیت اصلی مردم را تشکیل می‌داد موج بیکاری و مهاجرت ساکنین این شهر را در بر گرفت. محیط طبیعی جذاب نظیر دریاچه، پارک جنگلی و غارهای متعدد با آثار تاریخی مانند امامزاده عبدالحق، قلعه کنگ لو محیطی خاص برای جلب گردشگر فراهم می‌سازد. در کنار ابعاد مهم طبیعی و تاریخی در این شهر استقرار پردیس دانشگاه شهید بهشتی از اوایل دهه ۷۰، بعد جدید فرهنگی و آموزشی را نیز به جاذبه‌های قبلی افزوده است. با وجود این همه قابلیت و فرصت، این شهر نتوانسته آنطور که شایسته است از مزایای گردشگری بهره برد. بسیاری از محققان بر این باورند که به منظور بهره‌مندی از مزایای گردشگری و همچنین نیل به پایداری شهر بایسته است که در گام نخست، اثرات گردشگری فعلی بر این شهر ارزیابی شده تا بر اساس آن سیاست‌ها و اقدامات موثر در پیش گرفته شود. بر این اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا به ارزیابی اثرات گردشگری بر پایداری شهر زیرآب بپردازد.

در این پژوهش از روش تحقیق پیمایشی با تاکید بر پرسشنامه استفاده شده است. روش گردآوری داده به صورت کتابخانه‌ای و پیمایش بوده است. جامعه آماری در این تحقیق را ساکنان شهر زیرآب تشکیل می‌دهند و حجم نمونه با بهره‌گیری از روش کوکران ۸۰ نفر از ساکنان شهر زیرآب بوده است. برای تدوین پرسشنامه ابتدا با بهره‌گیری چارچوب موضوع-سو و ادبیات داخلی و خارجی شاخص‌ها و نماگرهای متعددی استخراج شده و در نهایت، ۵۵ نماگر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی، کالبدی و مدیریتی-نهادی گزینش شده است. به این ترتیب که برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است که میزان آن ۰/۸۲۳ بوده است. جهت روایی پژوهش از ۲۰ نفر از کارشناسان استفاده شده است شاخص روایی محتوایی به دست آمده ۰/۶ است که از حداقل مقدار روایی مورد قبول یعنی ۰/۴۲ بزرگتر است بنابراین اعتبار محتوایی این پژوهش تأیید می‌گردد. داده‌های گردآوری شده از پرسشنامه وارد نرم‌افزار spss شده و در تحلیل آن علاوه بر آزمون توصیفی از آزمون‌های استنباطی، T تک نمونه‌ای، پیرسون و رگرسیون و تحلیل مسیر برای تحلیل نظر ساکنان استفاده شده است.

پیشینه پژوهش

مطالعات داخلی

حاتمی‌نژاد و شریفی (۱۳۹۴) به بررسی تأثیرات مثبت گردشگری شهری بر ۴ متغیر توسعه پایدار شهری (پایداری اجتماعی، پایداری کالبدی، پایداری محیطی و پایداری اقتصادی) از منظر ۳۸۴ نفر از ساکنان شهر سنندج و ۲۲ نفر از استادان، مدیران و کارشناسان حوزه گردشگری در شهر سنندج پرداخته‌اند. این پژوهش براساس شیوه انجام، از نوع روش توصیفی - تحلیلی است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته

است به شیوه‌ای مؤثر باعث پایداری هرچه بیشتر شهر سنندج شود. گردشگری در شهر سنندج توانسته است بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار اقتصادی و کمترین تأثیر را بر توسعه پایدار محیطی داشته باشد.

علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «مدیریت یکپارچه گردشگری، راهبردی برای توسعه منطقه‌ای در استان آذربایجان غربی» دریافتند میان مدیریت یکپارچه گردشگری و توسعه منطقه‌ای در استان آذربایجان غربی و مؤلفه‌های مورد بررسی، ارتباط معناداری وجود دارد. بر اساس نتایج آزمون کای اسکور^۱، مؤلفه‌های تقویت سازمانی و ظرفیت‌سازی و مشارکت ذینفعان، با مدیریت یکپارچه گردشگری رابطه دارد و در ضمن نتایج آزمون مدل ارائه شده برای متغیرها در محیط نرم‌افزار نشان می‌دهد ۷۶ درصد از واریانس متغیر وابسته پژوهش، توسعه منطقه‌ای را پیش‌بینی می‌کند. برای توسعه منطقه‌ای در راستای گردشگری، تقویت سازمانی و ظرفیت‌سازی و ارتباطات و مشارکت تمامی ذینفعان، به‌عنوان راهبردی اساسی مطرح است.

دیو سالار و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی نقش مدیریت شهری در توسعه گردشگری پایدار شهر نور پرداخته‌اند. هدف از این تحقیق شناخت ابعاد اقتصادی، اجتماعی و اکولوژی گردشگری شهری در راستای زمینه‌سازی برای برنامه‌ریزی و مدیریت پایدار گردشگری شهر ساحلی نور و تعیین و ارائه راهکارهای عملی برای توسعه گردشگری این شهر است. به طور کلی «ایجاد توسعه پایدار شهرهای ساحلی گردشگری» در سایر شهرهای ساحلی کشور هم مورد توجه قرار گرفته است. این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی و در آن گردآوری داده‌ها از نوع پرسشنامه است. جامعه آماری این تحقیق شامل ۲۵۶ نفر از شهروندان و تمامی جامعه مدیران شهری به تعداد ۵۰ نفر است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد از نگاه پاسخگویان، وضعیت موجود شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی گردشگری در شهر نور نامطلوب بوده و در راستای توسعه گردشگری پایدار نیست. همچنین نتایج حاصل از بررسی عملکرد مدیریت شهری نور نیز نشان از ضعف عملکرد مدیران شهری در توسعه گردشگری پایدار این شهر داشته است.

فنی و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی گردشگری بر توسعه شهر قشم از منظر ساکنان آن، از طریق مطالعه‌ای اکتشافی و مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی پرداخته است. جامعه آماری پژوهش را تمامی سرپرستان خانوار در شهر تشکیل می‌دهد. نتایج این پژوهش منتج از تجربیات و نظرات ساکنان شهر، نشان می‌دهد که گردشگری، با وجود اشتغال‌زایی، افزایش درآمد و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی، سبب بالا رفتن قیمت‌ها، سوداگری و تغییر کاربری زمین و افزایش ساخت‌وساز و از بین رفتن بافت باارزش در شهر و از این رو با وجود منافع اقتصادی، سبب ناپایداری کالبدی شهر شده است. از لحاظ اجتماعی، باعث بهبودی وضعیت آموزش و بهداشت، افزایش تعامل شهروندان و امنیت و لذا پایداری نسبی اجتماعی شده ولی از لحاظ محیط زیست با پیامدهای منفی زیادی از قبیل آلودگی‌های محیطی، افزایش ترافیک، تغییر کاربری‌های مفید برای محیط زیست شهری همراه بوده که مغایر با اهداف توسعه پایدار شهری است. بنابراین، با

¹ Chi-Square testing

برنامه‌ریزی اصولی و تلاش برای استفاده بهینه از ورود گردشگران می‌توان وضعیت اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی شهر را بهبود بخشید.

کیا احمد دلجانی، (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «گردشگری؛ رویکرد نوین در توسعه پایدار شهر قزوین» به این نتیجه رسیده‌اند که گردشگری از جمله فعالیت‌هایی است که می‌تواند اثرات منفی و مثبتی داشته باشد. در این مقاله تأثیر گسترش گردشگری در توسعه پایدار شهر قزوین در سه بعد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی بررسی شده و نشان داده گردشگری در سطح زیست محیطی اثرات منفی به جا گذاشته است و در سطح اجتماعی و اقتصادی نیز پیامدهای مثبتی در سطح شهر به همراه داشته است.

اسدیان و همکاران (۱۳۹۱) به شناسایی توانمندی‌ها و قابلیت‌های بالقوه و بالفعل جاذبه‌های گردشگری در جهت رشد و توسعه پایدار شهری و برنامه‌ریزی جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی پرداخته‌اند. به این منظور مقاله حاضر با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر اطلاعات و اسناد کتابخانه‌ای و نیز مطالعات میدانی، به شناسایی توانمندی‌ها و قابلیت‌های بالقوه و بالفعل جاذبه‌های گردشگری برای رشد و توسعه پایدار شهری و برنامه‌ریزی به منظور توسعه پایدار این پتانسیل‌ها برای جذب گردشگران داخلی و خارجی پرداخته است. نتایج تحقیق نشان‌دهنده آن است که تنها پیشینه شهری و جاذبه‌های گردشگری در عرصه گردشگری شهری و جلب گردشگر کافی نیست، بلکه در تحقق توسعه پایدار شهری در صنعت گردشگری در منطقه ۲۰ تهران سه مؤلفه اساسی یعنی:

- وجود زیر ساخت‌های مناسب شهری و توانمندسازی شرکت‌های مرتبط با صنعت گردشگری
- بازاریابی و تبلیغات در حوزه‌های مختلف گردشگری
- افزایش بودجه در بخش دولتی، برای توسعه گردشگری منطقه که زمینه مناسب در جهت جذب سرمایه‌های بخش خصوصی نیز لحاظ شود؛ شرط لازم و کافی توسعه صنعت گردشگری منطقه در زمینه توسعه پایدار شهری است.

مطالعات خارجی

زامفیر و کربز^۱ برخی از عوامل موفقیت مدیریت توسعه توریسم پایدار در مناطق شهری از جمله بخارست پایتخت رومانی را شناسایی کردند. برای شناسایی این عوامل پرسشنامه‌ای بین مردم در نمایشگاه گردشگری توزیع شد. پرسشنامه مورد استفاده براساس مقیاس لیکرت، یعنی ۱ به شدت مخالف (بسیار بد) و ۵ به شدت موافق (بسیار خوب) تنظیم شده بود. جامعه آماری این تحقیق بین ۲۳۶ نفر از ساکنان ۱۸ سال به بالا بود که ۵۶ درصد زن و ۴۴ درصد مرد بودند. نتایج این تحقیق شامل موارد زیر است:

در میان عوامل موفقیت برای مدیریت توسعه توریسم پایدار در مناطق شهری، برنامه‌ریزی استراتژیک نقش مهمی را ایفا می‌کند.

توسعه پایدار توریسم در رومانی ممکن است از طریق توسعه مناطق شهری به عنوان مقاصد توریستی به دست آید.

¹ Zamfir and Corboz

مدیریت توسعه توریسم پایدار در رومانی از روش‌های مختلفی نظیر محدودیت ضایعات و تخریب محیط‌زیست، یکپارچگی توریسم به برنامه‌ریزی، عملکرد مدیریت بهتر براساس راهبردهای توریسم شهری پایدار، آموزش، نگهداری از میراث طبیعی و فرهنگی، اجتناب از محدودیت‌های اکولوژیک و توسعه می‌انجامد (Zamfir et al., 2015).

لی و همکاران (۲۰۱۳)؛ در پژوهش خود با عنوان «بررسی مرکزیت فضایی برای مدیریت گردشگری یکپارچه در مناطق روستایی با استفاده از GIS و تجزیه و تحلیل شبکه مدیریت گردشگری» به شناسایی و طبقه‌بندی روستاها بر اساس مرکزیت فضایی، جهت مدیریت یکپارچه گردشگری در کشور کره پرداخته‌اند و در این زمینه، به شاخص‌هایی از قبیل نقش، قابلیت دسترسی، تأثیرگذاری به مناطق اطراف و... تأکید دارند.

شالم^۱ در مقاله خود با عنوان «توسعه پایدار توریسم در دریای سرخ مصر: فرصت‌ها و چالش‌ها» وضعیت توسعه توریسم و تهدیدها و فرصت‌های توریسم را در دریای سرخ مصر بررسی کرده و راهکارهای رسیدن به توسعه پایدار توریسم را ارائه داده است. (Shalom, 2005)

آلتین آی و همکاران (۲۰۰۵)^۲، در مقاله خود با عنوان «توسعه پایدار توریسم: مطالعه موردی قبرس شمالی» در سال ۲۰۰۵ تأثیرات منفی توسعه توریسم را در قبرس شمالی مطالعه کرده‌اند. آنان توسعه پایدار توریسم را نوعی از توسعه می‌دانند که بتواند بین محیط طبیعی، فرهنگی و انسانی تعادل ایجاد کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر محیطی توسعه توریسم در قبرس شمالی مربوط به انهدام زیاله‌ها است. (Altin Ay et al, 2005: 272-280)

سینکلر و همکاران (۲۰۰۳)^۳ در مقاله خود با عنوان «توسعه توریسم پایدار در گوئیان» اساساً روی چالش‌های توسعه توریسم در گوئیان متمرکز شده‌اند. آنان در مقاله خود اشاره می‌کنند که: «کشورهای منطقه گوئیان طی دهه‌های طولانی مستعمره کشورهای اروپایی بودند و در چند سال گذشته به دنبال راه‌هایی برای رهایی از اقتصاد وابسته هستند. بنابراین این کشورها با توجه به استعدادهایی که در زمینه گردشگری دارند، می‌توانند از این منابع برای توسعه درون‌زا استفاده کنند». همچنین در این مقاله به مشارکت و همکاری کشورهای این منطقه جهت رسیدن به توسعه پایدار توریسم تأکید شده است. (Sinclair et al, 2003: 402-407)

مبانی نظری

گردشگری و اثرات آن بر شهرها

گردشگری از دید جامعه شناسان اجتماعی سبب رشد شخصیت و شکوفایی استعدادها و ارتقاء سطح دانش و معرفت افراد می‌گردد و انسان‌ها را یاری می‌دهد تا با شناخت تنوع فرهنگ‌ها، ارزش‌ها و سنن ملی اقوام گوناگون، بر خود محوری فائق آیند و در جهت وحدت خانواده انسانی گام بردارند و از یکدیگر بیاموزند (Porya, 1994: 70).

¹ Shalom

² Altin Ay

³ Sinclair

⁴ Guianas

شهرها از جمله مکان‌های شلوغ و پرتراکم با مشکلات عدیده خاص خود هستند که مورد توجه گردشگران نیز قرار دارد. وجود مشکلات اساسی در برخی از شهرها دیدن گردشگری و اثر آن را مشکل کرده است، اما در یک سطح ساده و روشن، صنعت گردشگری را در شهر به آسانی می‌توان دید مانند: ساختمان شهر، همایش‌های بزرگ و مراکز نمایشی، گنجینه‌ها، گالری‌های هنری، ورزشگاه‌ها و غیره (Movahed, 2007: 119).

جهانگردی ضمن آن که مزایای بسیاری به همراه دارد ممکن است پیامدهای نا مطلوب نیز به همراه داشته باشد. مزایای گردشگری عبارتند از: ایجاد فرصت اشتغال برای کارکنان ماهر و غیر ماهر، ارز آوری، افزایش درآمدها، توسعه زیر ساخت‌ها و به تبع ایجاد تسهیلات برای مردم محلی و فراهم آوردن شناخت مناطق کمتر شناخته شده و غیره (Alvani et al, 1994: 57).

اما در کنار مزایای گردشگری یک سری معایب نیز قابل ذکرند که عبارتند از: افزایش تقاضا و انتظارات جدید، اتلاف منابع، انتقال نقدینگی از توسعه اقتصادی به سایر بخش‌ها، بروز فساد، بی بند و باری و افزایش جرائم، به هم خوردن نظم فعالیت‌های جامعه میزبان بخصوص در فصول گردشگری، افزایش قیمت زمین، کالاها و خدمات، آلودگی محیط زیست و غیره، به ابتدال کشیدن مقدسات، باورها و هم شکل سازی، کاهش توان خرید مردم بومی در اثر افزایش قیمت برای توریست‌ها تخریب چشم‌اندازهای طبیعی دامنه کوه‌ها، سواحل رودها و دریاها و جنگل‌ها (Alvani et al, 1994: 58).

صنعت گردشگری برای کشورهای در حال توسعه، به لحاظ مادی از جاذبه‌های فراوان برخوردار است ولی این صنعت اثرات زیانباری نیز بر مسائل اجتماعی و اقتصادی و محیطی به همراه دارد. از جمله منافع این صنعت: در آمد و ایجاد مشاغل ناشی از ارزشهای توریستی، حفاظت از منابع ملی و میراث طبیعی برای توریست‌ها، ایجاد تفاهم بیشتر که در نتیجه تماس‌های بین مردم ایجاد می‌گردد، ساختمان تأسیسات جدید مانند احداث فاضلاب که برای مردم بومی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. از سویی صنعت گردشگری ضررهایی را نیز به همراه دارد از جمله هزینه وارد کردن وسائل و امکانات برای توریست‌ها مثل وسائل نقلیه، عدم توجه به رسوم و عادات محلی و در نتیجه نیست کردن بنیادی روش زندگی محلی، تخریب محیط زیست به علت ساخت هتل‌ها، راه‌ها و آلوده نمودن محیط طبیعی و غیره (Eddington, 1995: 2).

تأثیر و نقش گردشگری در شهرها در سه بخش کلی اقتصادی، اجتماعی و محیطی قابل طرح است که به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرند:

الف) اقتصادی

گردشگری فعالیتی است که در ایام فراغت انجام می‌شود و نقش حیاتی در اقتصاد جهانی ایفا می‌کند (Getz et al, 1986, 8). مورگن روث^۱ گردشگری را مسافرت اشخاص میداند که به طور موقت از محل سکونت خود دور می‌شوند تا نیازهای حیاتی، فرهنگی و شخصی خود را به شکل مصرف کننده کالاهای اقتصادی و فرهنگی برآورده سازند (Hatami Nejad, 2007: 41). مهم‌ترین دلیل توسعه گردشگری در اغلب کشورها استفاده از منافع اقتصادی و

¹ Morgan ross

اجتماعی گردشگری و تأثیرات آن در جامعه میزبان و یا در کل یک منطقه روشن و مشهود است با این حال اثرات سازنده اقتصادی گردشگری عبارتند از :

منافع حاصل از اشتغال‌زایی، درآمدزایی گردشگری، منافع حاصل از مالیات‌های اخذ شده از فعالیت‌های گردشگری و ایجاد امکانات برای جامعه، حفظ آثار باستانی، ابنیه تاریخی، جاذبه‌های طبیعی به عنوان منابع درآمدزایی اقتصادی و حفظ میراث فرهنگی و توسعه صنایع دستی و فعال شدن صنایع قدیمی و فراموش شده (Alvani et al, 1994: 187).

گردشگری شهری به عنوان یک منبع پایدار اقتصادی با گردش مالی بالا در شهرهای دارای توانایی و قابلیت جذب گردشگر، سال‌های بسیاری است که در کشورهای توسعه یافته به عنوان یک منبع اقتصادی مطمئن و در کشورهای در حال توسعه به عنوان یکی از محورهای ویژه، جهت نیل به توسعه اقتصادی، مورد توجه مدیران شهری قرار گرفته است (Sheikh Kazem, 2007: 263).

متخصصان در زمینه تأثیرات اقتصادی گردشگری نگرش‌های متفاوتی دارند که این به دلیل نحوه و میزان بروز اثرات اقتصادی گردشگری در جامعه است برخی میزان هزینه‌های مستقیم گردشگری در جامعه را محاسبه می‌کنند، برخی تأثیر تغییر تقاضا در اثر حضور گردشگری را بر روی سامانه بازار و میزان تغییرات بازار را بررسی می‌کنند و برخی دیگر اثرات اقتصادی گردشگری را در کل کشور و درآمد ملی مورد بررسی قرار می‌دهند. هزینه‌های یک گردشگر که اثرات اقتصادی در یک منطقه به همراه دارد عبارتند از: هزینه غذا، هزینه تفریحات، هزینه‌های حمل و نقل، هزینه محل اقامت، هزینه گشت‌ها و سفرهای داخلی، هزینه پست و تلفن و تلگراف، خرید کالاهای بومی برای سوغات و غیره که گردشگر با ارز همراه خود انجام می‌دهد (Movahed, 2007: 85).

گردشگری به عنوان یک عامل اقتصادی عهده و بسیار مؤثر مورد توجه بوده و امکانات لازم جهت رشد و توسعه آن در کشور باید مهیا شود. از جمله مزایای گردشگری از نقطه نظر اقتصادی، گستردگی زمینه اشتغال و درآمدزایی آن است. به گونه‌ای که هم کارگران ساده بدون مهارت و هم صاحبان مهارت‌های گوناگون را به سرعت می‌تواند جذب و مشغول به کار کند (Dibaei, 1992: 43).

سرمایه‌گذاری در این زمینه با ریسک همراه است زیرا گردشگران با احساس کم‌ترین نا امنی یا آشفتگی در یک منطقه یا کشور، از سفر به آنجا خود داری می‌کنند (Dibaei, 1992: 48).

بسیاری از تحلیل‌های اقتصادی مدعی‌اند که سرمایه‌گذاری در گردشگری از یک ضریب فزاینده پیروی می‌کند بدین ترتیب یک گردشگر از یک فروشگاه، محلی کارهای هنری می‌خرد و بخشی از عادیات فروش برای صاحب فروشگاه به درآمد تبدیل می‌شود. مالک فروشگاه نیز از یک مغازه دیگر مواد غذایی می‌خرد که اگر کالا وارداتی باشد بخشی از آن امکان دارد به خارج از کشور منتقل شود اما باقیمانده آن به عنوان درآمد مغازه خوار و بار فروشی خواهد بود. این درآمد نیز به نوبه خود دوباره هزینه می‌شود و الی آخر. بنابراین گفته می‌شود که گردش و مراحل ضریب اقتصادی کل تولید ناخالص ملی را افزایش می‌دهد که بر اساس یک مبنای منطقه‌ای از کشوری به کشور دیگر متفاوت است (Lee, 1999: 55).

توسعه گردشگری دارای تأثیرات مثبت و منفی متعددی است از دیدگاه اقتصادی اصلی‌ترین کارکرد گردشگری کسب درآمدهای ارزی، توزیع مجدد درآمدها، ایجاد زمینه‌های اشتغال جدید، فروش خدمات و کالاهای مورد نیاز گردشگران به ویژه محصولات صنایع دستی و سنتی، توسعه حمل و نقل و رونق اقتصادی است. در ابعاد اجتماعی اثرات متعددی مانند شناخت و آشنایی مردم از چگونگی زندگی، باورها، فرهنگ و سنن دیگر مناطق از جمله اثرات مثبت گردشگری است. از حیث کارکردهای منفی تأثیر ناگوار صنعت گردشگری نظیر تأثیرات سوء فرهنگی آن و شیوع بیماری‌ها و امثالهم است (Eliot, 2000: 8).

ب) فرهنگی - اجتماعی

صنعت گردشگری برای جامعه محلی و الگوهای فرهنگی آن منافع و هم چنین مشکلاتی به همراه دارد. آثار اجتماعی - فرهنگی گردشگری از جمله مهم‌ترین ملاحظات توسعه گردشگری در هر منطقه است. اندازه‌گیری این آثار نسبت به آثار اقتصادی و زیست‌محیطی به مراتب مشکل‌تر است. تأثیر این آثار در کشورهای که دارای بافت اجتماعی سنتی هستند، بیشتر است (WTO, 2000: 79).

گردشگران هنگام عزیمت به یک مقصد با فرهنگ آن محل مواجه شده و از ابتدای ورود، تعاملات فرهنگی بین مهمانان و میزبانان آغاز می‌شود. ظواهر، رفتارها و تقاضاهای گردشگران تأثیراتی در جامعه میزبان می‌گذارد ضمن اینکه گردشگران نیز خواه ناخواه تحت تأثیر فرهنگ میزبانان قرار می‌گیرند (Kazemi, 2006: 152-145).

گردشگری یکی از مهم‌ترین مجراهای تبادل فرهنگی است. گردشگری در بعد اجتماعی باعث بهداشت روانی شهروندان می‌شود، سرمایه‌گذاری در گردشگری یعنی سرمایه‌گذاری کم با ایجاد اشتغال گسترده و بیکاری کمتر در سطح شهر و جامعه و این یعنی بهداشت روانی بیشتر شهروندان (Mozayeni, 1999: 44).

طبق گزارش یونسکو در سال ۱۹۷۶، گردشگری انبوه، چهار نوع رابطه اصلی میان گردشگر و میزبان ایجاد می‌کند که عبارتند از:

تماس‌های گذرا؛ یکی از ویژگی‌های دیدارهای گردشگری، موقتی بوده و در مورد سفر مسافر و میزبان بسیار متفاوت در نظر گرفته می‌شود.

محدودیت‌های زمانی و مکانی اثر تراکمی و تشدید کننده‌ای از تماس‌های میان میزبان - گردشگر دارد زیرا فرصت‌های حداقل برای مسافر فراهم می‌کند.

نبود خودانگیختگی (بدون برنامه قبلی) نیز ویژگی اغلب تماس‌هاست. زیرا دیدارها عموماً به طور رسمی و از پیش برنامه‌ریزی شده است.

به دلیل وجود تفاوت‌های کلی گسترده در رفاه و اختلاف در سطوح رضایت‌مندی حاصل از ملاقات بین گروه‌های میزبان و گردشگر روابط نابرابر و نامتوازن معمولاً یکی از خصوصیات تماس میان میزبان - گردشگر بخصوص در جهان سوم است (Lee, 1999: 88-89).

در سال‌های اخیر گردشگری فرهنگی از رشد خوبی برخوردار بوده است و جاذبه‌های فرهنگی بیشتری شناخته و معرفی شده است با این حال موانعی بر سر راه بازار گردشگری فرهنگی وجود دارد که برنامه‌ریزی را دچار مشکل کرده است و یا بعضاً کشورها با تردید به برنامه‌ریزی گردشگری فرهنگی می‌پردازند و بیشتر به سوی برنامه‌ریزی

گردشگری طبیعی یا دیگر انواع گردشگری اقدام می‌نمایند. کمیون گردشگری کانادا در سال ۱۹۹۷ در گزارشی در خصوص گردشگری فرهنگی، موانع موجود بر سر راه این نوع گردشگری را به طور خلاصه چنین ذکر می‌کند: فقدان آگاهی دو جانبه، فقدان پیوندهای رسمی، توجه ناکافی به نقش گردشگری فرهنگی، ناآگاهی از آثار و منافع اقتصادی گردشگری، فقدان منابع فرهنگی، فقدان نیروهای متخصص، مشکل دوری مسافت و سختی دسترسی به مکان‌های فرهنگی، فقدان محصول آماده، بازاریابی محدود، نبود راهبرد مناسب برای توسعه گردشگری فرهنگی و فقدان هدایت ملی (Kazemi, 2006: 157).

از جمله اثرات اجتماعی و فرهنگی صنعت گردشگری عبارتند از (Pedrian, 1995: 78): توسعه روابط فکری، فرهنگی و اجتماعی بین افراد کشورهای صادر کننده گردشگری و افراد پذیرای گردشگر؛ گسترش مبادلات و همکاری‌های بین‌المللی و تقویت همبستگی میان مسلمانان جهان در کشورهای مختلف؛ شناخت مردم از فرهنگ و تمدن سایر کشورها؛ شناخت مردم از فرهنگ و تمدن سایر کشورها؛

متاثر شدن الگوی زندگی افراد محلی از حضور گردشگران در یک منطقه با توجه به تفاوت آنها با گردشگران. یکی از اثرات مهم اجتماعی زمانی رخ می‌دهد که ارتباط نزدیکی بین گردشگران و مردم کشور میزبان برقرار گردد و گردشگران در برنامه‌های فرهنگی و تفریحی همراه با هم شرکت جویند. دیدار از خانه‌های محلی، شرکت در مهمانی خانوادگی و آشنایی با زندگی افراد بومی جزء رخدادهای مهم اجتماعی گردشگری محسوب می‌شود. حضور گردشگران به طور انبوه در یک منطقه خاص می‌تواند الگوهای زندگی افراد محلی را تحت تأثیر قرار دهد توسعه گردشگری در حد بالا، ممکن است اثرات نامطلوبی از قبیل افزایش فحشاء، قمار بازی، خشونت، سر و صدای زیاد، تراکم جمعیت و سایر مشکلات اجتماعی را به دنبال داشته باشد (Alnani et al: 1994: 179).

ج) زیست محیطی

صنعت گردشگری شامل مجموعه فعالیت‌های گسترده و مختلفی است که به هم پیوسته‌اند. حمل و نقل، اقامت، تغذیه، راهنمایی، خدمات تورگردانی، سوغات و هدایا، بازاریابی، فعالیت‌هایی که گردشگران در محیط انجام می‌دهند همچون پیاده‌روی، کوهنوردی، موج سواری، احداث کمپ و چادر زدن و بالاخره زیرساخت‌های لازم برای ایجاد و توسعه صنعت هر کدام به نوبه خود بر محیط مقصد تأثیر گذار است (Ranjbarian et al, 2005: 160). گردشگری و محیط‌زیست به طور غیر قابل انکاری دارای تأثیر متقابل می‌باشند و به نوعی به یکدیگر وابسته‌اند. محیط به عنوان بستر فعالیت‌های گردشگری بسیاری از جاذبه‌های گردشگری را شکل می‌دهد و گردشگران به صورت مستقیم یا غیر مستقیم از آن استفاده می‌کنند. در اکثر اشکال گردشگری، بهره‌برداری مستقیم از محیط ملاحظه می‌شود، این امر می‌تواند آثاری مثبت و منفی برای محیط زیست در بر داشته باشد. از این جهت است که بر توسعه و مدیریت گردشگری به گونه‌ای که سازگار با محیط باشد، تأکید می‌شود. اکثر کشورهای جهان، در تلاش برای افزایش استانداردهای زندگی هستند. برای رسیدن به این هدف، منابع در حداکثر خود مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند، اما آنچه که برای گردشگران دارای اهمیت و جذابیت است، محیط سالم و بکر است (Movahed, 2007: 128).

برنامه‌ریزی و اعمال کنترل برای مدیریت محیطی ضرورت دارد. برای مدیریت مطلوب دو مفهوم برنامه‌ریزی به معنای ظرفیت پذیری و استفاده چند جانبه به منظور استفاده کارآ از تسهیلات گردشگری امری لازم و ضروری است. ظرفیت‌پذیری به مثابه وسیله‌ای است که جامعه میزبان با آن می‌تواند حد آستانه را برای محدود کردن تعداد گردشگران بازدید کننده از مناطق جذاب ایجاد کند، مفهوم تبعی استفاده چند جانبه به معنای امکان استفاده کارآتر از منابع کمیاب در جوامع کوچک است (Lee, 1999: 86-96).

اثرات منفی گردشگری بر عوامل محیطی، خسارت‌هایی است که از نظر فیزیکی به محیط زده می‌شود و محیط را از روند طبیعی و تکاملی خود خارج می‌سازد و در برخی موارد چشم‌انداز محیط با آن تغییر می‌یابد. نمونه‌های بسیاری را می‌توان در این مورد برشمرد برای مثال: ساخت انبوه مهمانخانه‌ها در کنار سواحل و رودخانه‌ها، آلودگی صوتی و هوا، ضایعات گردشگران در محل و سامانه دفع نامناسب آن و غیره. نوع و شیوه مدیریت و برنامه‌ریزی برای گردشگران می‌تواند اثرات مثبت و منفی گردشگران را افزایش یا کاهش دهد به عبارتی اثراتی که گردشگران بر محیط می‌گذارند در گرو شیوه مدیریت و برنامه‌ریزی خاصی است که سازمان مربوطه انجام می‌دهد. بیشترین اثرات منفی گردشگری بر محیط در مکان‌هایی است که مدیریت، کنترل کمتری اعمال می‌کند (Movahed, 2007: 129).

بازدید مکرر میلیون‌ها نفر از اثرهای باستانی و محیط‌های طبیعی می‌تواند به سائیده شدن و فرسایش این منابع بینجامد. گردشگری همچون سایر فعالیت اقتصادی بر محیط طبیعی زندگی بشر تأثیر می‌گذارد. این تأثیرات بسیار متنوع، حین آماده سازی محیط مقصد برای پذیرش گردشگر و به هنگام بهره‌برداری وی روی می‌دهد و بی تردید پس از اتمام بازدید نتایج آن بر محیط بر جای می‌ماند (Ranjbarian et al, 2005: 158).

فعالیت‌های دولت در عرصه گردشگری در قالب تأمین زیرساخت‌های لازم و برنامه‌ریزی، نظارت و کنترل بر محیط‌های مقصد می‌باشد. راه از جمله زیر ساخت‌های لازم جهت توسعه گردشگری است که احداث آن مستلزم دست‌کاری جدی در محیط طبیعی است و در واقع یک عامل انسان ساخت است از سوی دیگر دگرگونی در محیط طبیعی است آن هنگام که مسیر چشمه‌های آب، دره‌های بکر، صحرای و جنگل‌ها و غیره را می‌خراشد و تغییر شکل می‌دهد. و از سویی مسیرهای طبیعی گذر جانوران را قطع می‌کند، به این ترتیب آنها حین تردد طبیعی خود برای رسیدن به مراتع مجبور به عبور از محیط ناامن جاده هستند و این خطر آفرین است. موضوع دیگر آلودگی‌هایی است که خودروها به محیط طبیعی محل گذر خود وارد می‌کنند، ظرف پلاستیکی یکبار مصرف، ته مانده‌های غذایی که در کناره‌های جاده‌ها به چشم می‌آیند همگی آثار منفی بر محیط طبیعی به جای می‌گذارند از سویی احداث جاده‌ها باعث از بین رفتن بخش‌های زیادی از زمین‌های زراعی مستعد و قابل کشت می‌شود و از سویی در کنار این آثار منفی باید توجه داشت که زندگی امروزه شهر با حمل و نقل عجین شده است و احداث راه برای دستیابی به یک منطقه زیبای تفریحی در کنار آثار سو، منافی را نیز نصیب مردم محلی می‌نماید از جمله ایجاد اشتغال، تسریع در حمل و نقل، رفع منافع اقتصادی، ایجاد ارزش افزوده برای امکانات آنها، کاهش هزینه‌ها و غیره. نقش دوم دولت در عرصه گردشگری به برنامه‌ریزی، نظارت و کنترل باز می‌گردد تا ضمن تقویت آثار مثبت، آثار منفی را کاهش دهد (Ranjbarian et al, 2005: 160).

در صنعت گردشگری محیط (اعم از طبیعی و مصنوعی) نه تنها بستر فعالیت گردشگری است بلکه جاذبه نیز می‌باشد برخی از اشکال و پدیده‌های محیطی که جاذبه‌هایی برای گردشگران هستند خود به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند. جاذبه‌های محیطی طبیعی و دیگری جاذبه‌های محیطی فیزیکی مصنوع بشر همانند شهرها و عناصر آن و آثار تاریخی و کهن. در این میان بازدید از جاذبه‌های طبیعی در گستره وسیع‌تری رخ داده و اهمیت خاصی دارد. گردشگران امروزی صرفاً بخاطر بازدید از موزه‌ها و آثار باستانی و تاریخی به گردشگری نمی‌پردازند بلکه در جستجوی مناطقی از جهان هستند که هنوز آثار بکر طبیعی در آنها باقی است. در فعالیت گردشگری نه تنها انسان از محیط طبیعی و مصنوعی تأثیر می‌پذیرد که اثراتی نیز بر محیط می‌گذارد. تأثیر امکانات و تجهیزات و فعالیت‌های گردشگری بر محیط تنها منحصر به شرکت جستن در فعالیت‌های تفریحی نمی‌باشد، بلکه گردشگرانی که برای مدتی در منطقه سکونت می‌گزینند نیاز به تجهیزات و تأسیسات دارند که این تأسیسات و تجهیزات بر روی محیط اثر می‌گذارند. مهم‌ترین اینها عبارتند از: راه‌ها، پارکینگ و وسایل نقلیه، منابع آب و وسایل دفع زباله. به عبارتی می‌توان گفت چهار گروه عمده فعالیت‌های ایجاد کننده فشار بر محیط که تغییراتی را در محیط ایجاد می‌کنند عبارتند از: تولید زباله‌ها، فعالیت‌های گردشگران، اثرات جمعیت و عوامل تغییر در پایداری محیط (Masoumi, 2005: 45).

آثار نامطلوب توسعه بی‌رویه گردشگری در محیط، به خصوص در مناطقی بیشتر مشاهده می‌شود که گردشگری به معنای امروزی آن برای اولین مرتبه در آن نواحی توسعه یافته باشد. ابعاد و مقیاس پیامدها به وسعت و نوع توسعه گردشگری پیشنهادی و آسیب پذیری محیط زیست آن بستگی دارد. گردشگری متکی به تفرج با گستره‌ای از فعالیت‌های ورزشی و انواع هتل‌ها و انبوهی از عوامل زیربنای توان بیشتری برای تخریب محیط زیست دارد. در حالی که پروژه‌های کوچک که محور فعالیت‌های گردشگری بر فرایند آموزشی و علمی (باستانشناسی، عکاسی و طبیعت‌گردی) قرار دارند از نظر آسیب رسانی بر مناطق شکننده اثرات منفی کمتری دارند (Mirabzadeh, 1996: 45).

ارتباط بین گردشگری و پایداری

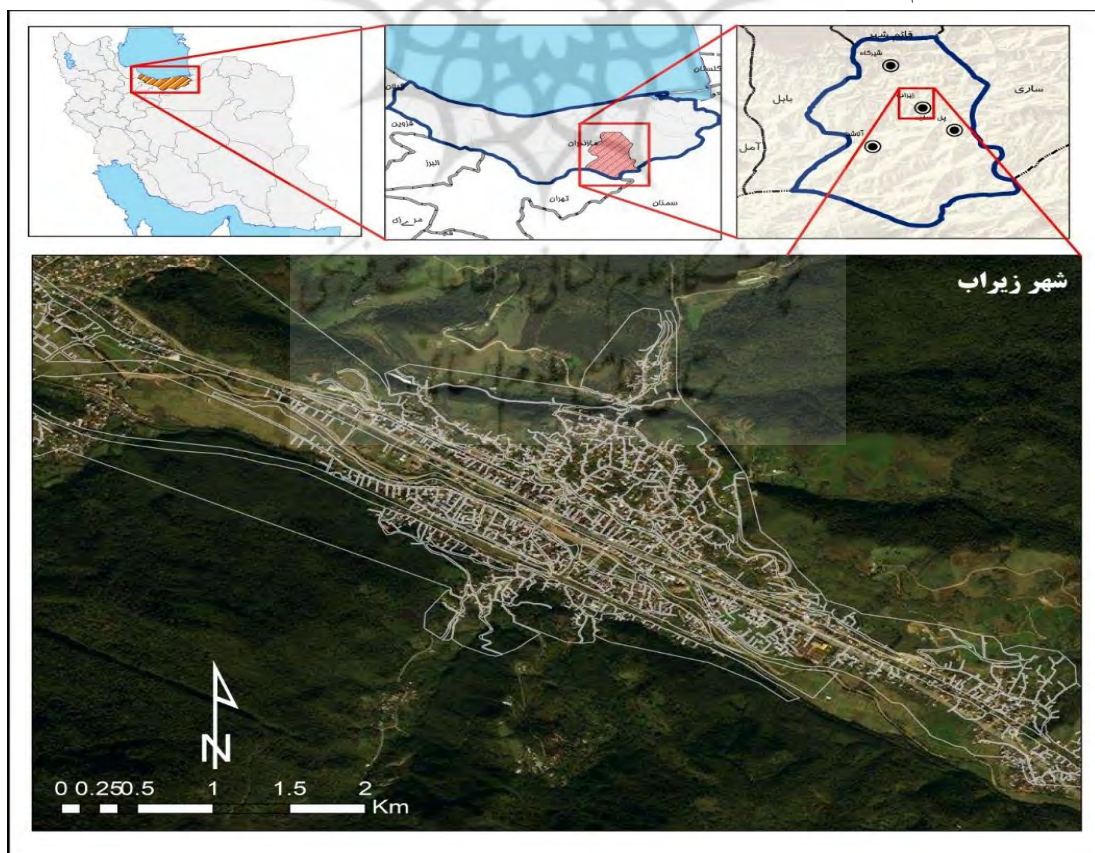
توسعه پایدار گردشگری توسعه‌ای است که در آن توازن و تعادل، حفظ ارزش‌ها و کیفیت اخلاقیات و اصول اقتصادی و نیز مزیت‌های اقتصادی همه به همراه هم دیده و کوشش می‌شود توسعه‌ای متعادل و همه‌جانبه جایگزین توسعه صرفاً اقتصادی شود. از این دیدگاه توسعه گردشگری باید با استفاده از منابع موجود به گونه‌ای باشد که ضمن پاسخ دادن به نیازهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ضوابط قانونی جامعه و انتظارات گردشگران بتواند وحدت و یکپارچگی، هویت فرهنگی، سلامت، حفظ محیط زیست، تعادل اقتصادی و رفاه مردم محلی را تأمین کند (Alvani et al, 1994). گردشگری پایدار روابط بین جامعه میزبان، مکان گردشگری و گردشگران تنظیم می‌کند، چرا که این رابطه می‌تواند پویا و سازنده باشد و به دنبال تعدیل فشار و بحران بین این عناصر است تا آسیب‌های محیطی و فرهنگی را به حداقل رساند، رضایت بازدیدکنندگان را فراهم آورد و به رشد اقتصادی ناحیه کمک می‌کند (Ahmadi et al, 2011).

گردشگری پایدار به معنای گردشگری‌ای است که توسعه و بقا یافته و در یک حوزه (جامعه و محیط) و در همان روش و مقیاس در یک دوره نامحدود باقی می‌ماند و باعث ایجاد مخاطرات و تنزل و ممانعت از توسعه برای

محیطی که در آن رشد کرده نمی‌شود و فرصت انجام مناسب دیگر فعالیت‌ها و فرایندها را محدود نمی‌کند. گردشگری پایدار بی‌شک نقش مؤثری را در اشتغال‌زایی، افزایش درآمد ایجاد وحدت میان قومیت‌ها و عدالت اجتماعی ایفا می‌کند. (Hamekasi, 2006)

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه این پژوهش شهر زیراب مرکز شهرستان سوادکوه می‌باشد. شهرستان سوادکوه یکی از شهرستان‌های استان مازندران است که در دامنه شمالی کوه‌های البرز مرکزی واقع شده است. وسعت این شهرستان ۲۰۷۸ کیلومتر مربع است که برابر با ۸/۷ درصد مساحت استان مازندران می‌باشد. از لحاظ توپوگرافی، این شهرستان یکی از مناطق ناهموار استان مازندران است و در یک دره وسیع طولانی و در دامنه شمالی رشته کوه البرز مرکزی واقع شده است. شهر زیراب به عنوان مرکز شهرستان و با جمعیت ۱۶۱۹۱ نفری (در سال ۱۳۹۵)، از جنوب به شهر پل سفید و از شمال به شیرگاه راه دارد. جاده ارتباطی تهران-شمال و راه آهن تهران شمال از این شهر می‌گذرد و این شهر دارای شش کیلومتر مربع وسعت است. شهر زیراب و حوزه بلافصل آن (شهرستان سوادکوه) دارای جاذبه‌های طبیعی و انسانی متعددی می‌باشد که از آن جمله می‌توان به پل ورسک، امام زاده عبدالحق، امام زاده درویش ماهرو زیرآب، امام زاده سید مهدی زیرآب، روستای جمشید آباد، مجتمع اقامتی ویلاکده، روستای فلورد، امام زاده صالح سوخته سر، برج لاجیم، اسپهبد خورشید، قلعه کنگلو، سه خط طلا، آبشار دراسله، آبشار ویلا، آبشار گزو، پارک جنگلی جوارم و دریاچه شورمست اشاره کرد.

نقشه ۱: محدوده مورد مطالعه

Source: Authors, 2019

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهنده گان

نتایج نشان می‌دهد که از لحاظ سنی ۳۳,۳ درصد پرسش‌شوندگان بین گروه سنی ۲۵ تا ۳۵ سال، ۲۶,۶ درصد بین ۴۵ تا ۵۵ سال، ۲۰ درصد بین ۱۵ تا ۲۵ سال، ۱۰ درصد بین ۳۵ تا ۴۵ سال و ۱۰ درصد بالای ۵۵ سال قرار دارد. دلیل این امر این است که بیشتر جمعیت بین ۲۵ تا ۳۵ سال قرار دارند. از لحاظ جنس ۶۳,۳ درصد پرسش‌شوندگان مرد و ۳۶,۷ درصد را زن تشکیل دادند. همچنین از لحاظ وضعیت تأهل ۵۶,۶ درصد پاسخ‌دهندگان متأهل و ۴۳,۴ درصد مجرد هستند. درصد از پاسخ‌دهندگان فوق‌دیپلم و کارشناسی، ۳۵,۸ درصد از پاسخ‌دهندگان دیپلم، ۱۲ درصد از پاسخ‌دهندگان کارشناسی ارشد و بالاتر و ۶,۲ درصد از پاسخ‌دهندگان سیکل بودند.

اثرات گردشگری بر شهرزیراب

اثرات گردشگری بر بعد اقتصادی

براساس گویه‌های تعریف شده جهت سنجش میزان تاثیرگذاری گردشگری بر اقتصاد شهر زیر آب مشخص گردید، متاثر از افزایش گردشگری در این شهر، قیمت زمین و مسکن افزایش چشمگیری از نظر ساکنان داشته است. از آنجایی که قیمت زمین و به ویژه مسکن درصد قابل توجهی از درآمد خانوار را تشکیل داده است و این امر در دهک‌های پایین در حدود هفتاد درصد می‌رسد، این افزایش دارای تبعات زیادی بر گروه‌های کم درآمد داشته است به طوری که موجب افزایش هزینه زندگی جامعه محلی با میانگین (۳/۷۵) شده است. از سوی دیگر میزان افزایش دسترسی فیزیکی بازارها و فروشگاه‌ها، ایجاد اشتغال و افزایش درآمد کسبه متاثر از فرآیند گردشگری افزایش یافته است.

جدول ۱: توسعه گردشگری و اثرات اقتصادی آن بر شهر زیر آب

One-Sample Test				Test Value =		گویه	
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t		
Upper	Lower				Mean		
۱,۰۱	۰,۴۶	۰,۷۳۵	۰	۹۹	۵,۴۲۴	۳,۷۴	میزان دسترسی فیزیکی به بازارها و فروشگاه‌ها افزایش یافته است
۱,۱۵	۰,۴۴	۰,۷۹۴	۰	۹۹	۴,۵۹۲	۳,۷۹	میزان ایجاد شغل‌های جدید برای ساکنان شهر افزایش یافته است
۰,۱	۰,۶۹-	۰,۲۹۴-	۰,۰۴۳	۹۹	۱,۵۰۱-	۲,۷۱	میزان هزینه‌های خوراکی و غیر خوراکی خانوار افزایش یافته است
۱,۲۳	۱	۱,۱۱۸	۰	۹۹	۱۹,۹۲۷	۴,۱۲	قیمت مسکن افزایش یافته است
۱,۷۶	۱,۴۱	۱,۵۸۸	۰	۹۹	۱۸,۵۳۸	۴,۵۹	قیمت زمین افزایش یافته است
۰,۷۶	۰,۴۱	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۶,۸۶۶	۳,۵۹	درآمد شهرداری افزایش یافته است
۰,۸۷	۰,۳	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۴,۱۷۹	۳,۵۹	درآمد کسبه افزایش یافته است
۰,۲۳	۰	۰,۱۱۸	۰,۰۴۴	۹۹	۲,۰۹۸	۳,۱۲	درآمد خانوار افزایش یافته است
۰,۳۹	۰,۰۷	۰,۲۳۳	۰,۰۰۶	۹۹	۲,۹۷۱	۳,۲۳	میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی افزایش یافته است
۰,۸۹	۰,۵۸	۰,۷۳۵	۰	۹۹	۹,۵۷۴	۳,۷۴	هزینه زندگی جامعه محلی افزایش پیدا کرده است
۰,۷۱	۰,۳۵	۰,۵۲۹	۰	۹۹	۶,۰۹۳	۳,۵۳	منافع اقتصادی برای ساکنان افزایش یافته است
۰,۲۴-	۰,۵۹-	۰,۴۱۲-	۰	۹۹	۴,۸۰۶-	۲,۵۹	نیروی کار غیر بومی افزایش یافته است
۰,۷۶	۰,۴۱	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۶,۸۶۶	۳,۵۹	وابستگی اقتصاد محلی به درآمدهای گردشگری افزایش یافته است

Source: Rresearch findings, 2019

اثرات گردشگری بر بعد اجتماعی

اثرات گردشگری بر بعد اجتماعی بیانگر تغییرات اجتماعی در شهر زیر آب بوده است؛ به طوری که بیشترین اثر در

نماگر سبک زندگی است که دچار تغییراتی شده است. همچنین افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی از تبعات دیگری است که متاثر از فرآیند گردشگری بوده است. این موضوع به درستی توجه به مدیریت در حوزه گردشگری را گوشزد می‌نماید. تاثیر گردشگری بر نماگرهای همچون حسن غرور، رضایت از زندگی و میزان ارتقای فرهنگ سنتی به ترتیب در پایین‌ترین میزان است. همچنین ارتباطی میان نماگرهای تنوع و تبادلات فرهنگی، مهمان‌نوازی و ازدواج غیر بومی با گردشگری بی معنی بوده است.

جدول ۲: توسعه گردشگری و اثرات اجتماعی آن بر شهر زیر آب

One-Sample Test		Interval of the Difference	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean	
95% Confidence Difference	Upper							
۰,۶	۰,۰۴	۰,۳۲۴	۰,۰۲۵	۹۹	۲,۳۴	۳,۳۲	میزان دسترسی به خدمات اورژانسی افزایش یافته است	
۰,۶۷	۰,۱	۰,۳۸۲	۰,۰۱	۹۹	۲,۷۲۹	۳,۳۸	میزان آسیب‌های اجتماعی افزایش یافته است	
۰,۱۶	۰,۴۶-	۰,۱۴۷-	۰,۰۴۳	۹۹	۰,۹۶۱-	۲,۸۵	میزان دسترسی به خدمات درمانی افزایش یافته است	
۰,۵۴-	۰,۹۹-	۰,۷۶۵-	۰	۹۹	۶,۸۱۷-	۲,۲۴	میزان حسن غرور به عنوان شهروند شهر افزایش یافته است	
۰,۵۷	۰,۰۴-	۰,۲۶۵	۰,۰۶۳	۹۹	۱,۷۸۷	۳,۲۶	میزان تنوع و تبادلات فرهنگی افزایش یافته است	
۰,۰۶-	۰,۵۳-	۰,۲۹۴-	۰,۰۱۶	۹۹	۲,۵۳۹-	۲,۷۱	میزان وندالیسم افزایش یافته است	
۰,۸۷	۰,۳	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۴,۱۷۹	۳,۵۹	میزان اثرات بر سبک زندگی افزایش یافته است	
۰,۳۷	۰,۱۴-	۰,۱۱۸	۰,۳۵۳	۹۹	۰,۹۴۱	۳,۱۲	تعداد رویدادهای فرهنگی افزایش یافته است	
۰,۴۸	۰,۳۶-	۰,۰۵۹	۰,۷۷۸	۹۹	۰,۲۸۵	۳,۰۶	سطح مهمان‌نوازی ساکنان افزایش یافته است	
۰,۰۲-	۰,۶۸-	۰,۳۵۳-	۰,۰۳۸	۹۹	۲,۱۶۷-	۲,۶۵	میزان ارتقای فرهنگ سنتی محله افزایش یافته است	
۰,۲۲-	۰,۸۹-	۰,۵۵۹-	۰,۰۰۲	۹۹	۳,۳۹۶-	۲,۴۴	تعداد کهنسالان افزایش پیدا کرده است	
۰,۰۷	۰,۳۶-	۰,۱۴۷-	۰,۰۱۹	۹۹	۱,۴۰۷-	۲,۸۵	نسبت سنی جمعیت نامتوازن تر شده است	
۰,۱۶	۰,۴۶-	۰,۱۴۷-	۰,۳۴۳	۹۹	۰,۹۶۱-	۲,۸۵	ازدواج غیر بومی افزایش یافته است	
۰,۱۱-	۰,۵۹-	۰,۳۵۳-	۰,۰۰۵	۹۹	۲,۹۷۸-	۲,۶۵	رضایت کلی از زندگی افزایش یافته است	
۰,۳۳	۰,۲۱-	۰,۰۵۹	۰,۰۳۱	۹۹	۰,۴۴۲	۳,۰۶	مشارکت‌های اجتماعی در سطح محلی افزایش یافته است	
۰,۱۸	۰,۳-	۰,۰۵۹-	۰,۰۲۴	۹۹	۰,۴۹۴-	۲,۹۴	امنیت در شهر افزایش یافته است	
۰,۳۷	۰,۱۴-	۰,۱۱۸	۰,۳۵۳	۹۹	۰,۹۴۱	۳,۱۲	تضاد فرهنگی و اجتماعی بین ساکنین و گردشگران افزایش یافته است	

Source: Rresearch findings, 2019

اثرات گردشگری بر بعد محیط زیستی

نتایج تحلیل‌ها نشان می‌دهد که از دیدگاه مردم، گردشگری پیامدهای منفی بر محیط زیست در شهر زیر آب داشته است؛ به طوری که نه تنها کمک به حفظ منابع طبیعی افزایش نیافته بلکه تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی (میانگین ۴) و سرانه تولید پسماند (میانگین ۴) به طور چشمگیری افزایش یافته است. علاوه بر این، آلودگی هوا نیز به دلیل عبوری بودن شهر و ترافیک سواره افزایش یافته است. تنها اثر مثبت این است که توجه و میزان دل‌مشغولی مردم محلی افزایش یافته و آلودگی صوتی افزایش نداشته است. به طور کلی می‌توان بیان داشت تاثیر گردشگری بر محیط زیست این شهر منفی بوده است.

جدول ۳: توسعه گردشگری و اثرات محیط زیستی آن بر شهر زیر آب

One-Sample Test		Interval of the Difference	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean	
95% Confidence Difference	Upper							
۰,۱۱-	۰,۵۹-	۰,۳۵۳-	۰,۰۰۵	۹۹	۲,۹۷۸-	۲,۶۵	میزان کمک به حفظ منابع طبیعی افزایش یافته است	
۰,۵۵	۰,۲۱	۰,۳۸۲	۰	۹۹	۴,۵۲	۴	سرانه تولید پسماند افزایش یافته است	
۰,۱۶	۰,۴۶-	۰,۱۴۷-	۰	۹۹	۰,۹۶۱-	۳,۳۸	میزان آلودگی هوا افزایش یافته است	
۰,۷۶	۰,۴۱	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۶,۸۶۶	۲,۸۵	میزان آلودگی صوتی افزایش یافته است	
۱,۲۳	۰,۷۷	۱	۰,۳۴	۹۹	۸,۹۵۲	۳,۵۹	احترام به طبیعت افزایش یافته است	
۰,۵۵	۰,۲۱	۰,۳۸۲	۰	۹۹	۴,۵۲	۴	تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی افزایش یافته است	

Source: Rresearch findings, 2019

اثرات گردشگری بر بعد کالبدی

بررسی تاثیر گردشگری بر بعد کالبدی پایداری در محدوده مورد پژوهش بیانگر تغییرات قابل توجه کالبدی است. به طوری که از نظر ساکنان موجب گسترش فیزیکی شهر، افزایش ترافیک از جنبه‌های منفی و دسترسی به خدمات روزانه و هفتگی شده است. کمترین تاثیرات بر میزان دسترسی معلولان و جانبازان و میزان تمیزی شهر و معابر داشته است. افزون بر آن گردشگری بر سیمای بصری، کیفیت پیاده‌روها و سطح سرویس معابر تاثیر نداشته است.

جدول ۴: توسعه گردشگری و اثرات کالبدی آن بر شهر زیر آب

One-Sample Test		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean	
95% Confidence Interval of the Difference							
Upper	Lower						
۰,۱۶	۰,۴۶-	۰,۱۴۷-	۰,۰۴۳	۹۹	۰,۹۶۱-	۲,۸۵	میزان پاکیزگی شهر و معابر افزایش یافته است
۰,۵۷	۰,۰۴-	۰,۲۶۵	۰,۰۸۳	۹۹	۱,۷۸۷	۳,۲۶	سیمای بصری شهر بهبود یافته است
۰,۳۳	۰,۲۱-	۰,۰۵۹	۰,۶۶۱	۹۹	۰,۴۴۲	۳,۰۶	کیفیت پیاده رو ها بهبود یافته است
۰,۱۶	۰,۴۶-	۰,۱۴۷-	۰,۳۴۳	۹۹	۰,۹۶۱-	۲,۸۵	سطح سرویس معابر بهبود یافته است
۰,۲۳	۰	۰,۱۱۸	۰,۰۴۴	۹۹	۲,۰۹۸	۳,۱۲	میزان دسترسی به فضای سبز افزایش یافته است
۰,۳۷	۰,۱۴-	۰,۱۱۸	۰,۰۴۳	۹۹	۰,۹۴۱	۳,۱۲	میزان دسترسی به خدمات تفریحی افزایش یافته است
۰,۷۶	۰,۴۱	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۶,۸۶۶	۳,۵۹	میزان تراکم افزایش یافته است
۱,۲۳	۰,۷۷	۱	۰	۹۹	۸,۹۵۲	۴	میزان گسترش فیزیکی شهر افزایش یافته است
۰,۷۶	۰,۴۱	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۶,۸۶۶	۳,۵۹	زیر ساخت ها افزایش یافته است
۰,۹۴	۰,۶۵	۰,۷۹۴	۰	۹۹	۱۱,۲۸۲	۳,۷۹	کیفیت بنای مساکن بهبود یافته است
۰,۷۶	۰,۴۱	۰,۵۸۸	۰	۹۹	۶,۸۶۶	۳,۵۹	اطلاع رسانی محیطی افزایش یافته است
۰,۸۹	۰,۵۸	۰,۷۳۵	۰	۹۹	۹,۵۷۴	۳,۷۴	دسترسی به خدمات روزمره هفتگی (میوه فروشی، سبزی فروشی) افزایش یافته است.
۰,۰۶-	۰,۳۵-	۰,۲۰۶-	۰,۰۰۶	۹۹	۲,۹۲۵-	۲,۷۹	دسترسی معلولان و جانبازان افزایش یافته است
۰,۴۴	۰,۰۹-	۰,۱۷۶	۰,۰۰۴	۹۹	۱,۳۵۸	۴	ترافیک افزایش یافته است
۰,۰۶	۰,۰۴	۰,۳۲۴	۰,۰۲۵	۹۹	۲,۳۴	۳,۱۸	فضاهای عمومی افزایش یافته است

Source: Rresearch findings, 2019

اثرات گردشگری بر بعد مدیریتی- نهادی شهر

تاثیر گردشگری بر بعد مدیریت - نهادی بیانگر آن است که متاثر از متغیر مستقل (گردشگری)، نماگرهای تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد و کیفیت ارائه خدمات و نظارت بالاتر از سطح متوسط قرار گرفته است. به بیانی دیگر، گردشگری در منطقه بر تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد، کیفیت ارائه خدمات و نظارت و همچنین میزان قدرت و اعمال نفوذ مردم محلی اثر داشته و آن‌ها را ارتقا داده است. این در حالی است که بر ترکیب اعضای شورا اثری نداشته و اعضای شورا شهر همگی بومی می‌باشند.

جدول ۵: توسعه گردشگری و اثرات مدیریت- نهادی آن بر شهر زیر آب

One-Sample Test		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean	
95% Confidence Interval of the Difference							
Upper	Lower						
۰,۴۹	۰,۱۶	۰,۳۳	۰,۰۰	۹۹	۳,۹۷	۳,۳۲	تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد افزایش یافته است
۰,۳۷	۰,۱۴-	۰,۱۲	۰,۰۳	۹۹	۰,۹۴	۳,۱۲	میزان قدرت و اعمال نفوذ مردم محلی افزایش یافته است
۰,۴۹	۰,۱۶	۰,۳۳	۰,۰۰	۹۹	۳,۹۷	۳,۳۲	کیفیت ارائه خدمات و نظارت بهبود یافته است
۰,۴۶-	۱,۰۱-	۰,۷۴-	۰,۰۰	۹۹	۵,۴۲-	۲,۲۶	تعداد افراد غیر بومی عضو شورا افزایش یافته است

Source: Rresearch findings, 2019

سنجش رابطه گردشگری زیراب با پایداری شهری

جهت سنجش تاثیر گذاری شاخص های پژوهش بر پایداری از آزمون رگرسیون استفاده شده است. لذا لازم است نخست همبستگی میان شاخص های پژوهش و پایداری شهری سنجیده شود. براین اساس از همبستگی پیرسون بهره گرفته می شود. نتایج تحلیل با توجه به جدول زیر گویای آن است که بیشترین میزان همبستگی به ترتیب مدیریت- نهادی با ۰/۸۹۴، کالبدی ۰/۸۷۱ می باشد. کمترین میزان همبستگی میان شاخص اقتصادی با پایداری است.

جدول ۶: همبستگی پیرسون میان متغیرهای پژوهش

پایداری	Pearson Correlation	اقتصادی	اجتماعی	محیطی زیستی	کالبدی	مدیریت-نهادی
	۰/۰۰۲	۰/۰۰۱	۰	۰	۰	۰
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
	N	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

Source: Rresearch findings, 2019

در پژوهش حاضر شاخص های موثر در گردشگری به صورت متغیر مستقل و در مقابل پایداری شهری به صورت متغیر وابسته در نظر گرفته شده است. لذا برای نشان دادن شدت تأثیرگذاری شاخص ها از رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. نتایج به دست آمده نشان می دهد که میزان همبستگی شاخص های موثر در پایداری ۰/۵۵ می باشد. ضریب تعیین تعدیل شده نشان می دهد که چه مقدار از متغیر وابسته یعنی پایداری شهری، می تواند توسط متغیرهای مستقل تبیین شود. که در این آزمون ۵۵ درصد از متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل تبیین شده اند.

جدول ۷: نتایج رگرسیون جهت سنجش شاخص های موثر بر پایداری شهری

مدل	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین R	ضریب تعیین تعدیل شده R	اشتباه معیار D.W
۱	۰/۷۵۲ ^a	۰/۵۶۶	۰/۵۵۹	۰/۰۰۴۶۲
				۱/۸۱۹

Source: Rresearch findings, 2019

یکی از مفروضات رگرسیون، مستقل بودن خطاها از یکدیگر می باشد. در صورتی که خطاها بایکدیگر همبستگی داشته باشند. امکان استفاده از رگرسیون وجود ندارد. به منظور بررسی استقلال خطاها از یکدیگر از آزمون دوربین - واتسون استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون مقدار آماره دوربین - واتسون ۱/۸۸۹ می باشد. با توجه به اینکه مقدار در فاصله ۱/۵ و ۲/۵ قرار دارد، فرض استقلال بین خطاها پذیرفته می شود. بنابراین می توان از رگرسیون استفاده کرد. همچنین، بر اساس مقدار محاسبه شده برای F، در سطح اطمینان ۹۵ درصد، می توان بیان داشت که ترکیب خطی متغیرهای مستقل به طور معناداری قادر به تبیین و پیش بینی متغیر وابسته پایداری است.

جدول ۸: معناداری رگرسیون متغیرهای موثر بر پایداری شهری

مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات F	سطح معناداری
۱/۶۶۲	۵	۰/۳۳۲	۰/۰۰۰
۰/۰۰۱	۹۴	-	-
۱/۶۶۳	۹۹	-	-

Source: Rresearch findings, 2019

در نهایت بر اساس ضریب استاندارد شده تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، نشان می دهد که شاخص های پژوهش تأثیر آماری معناداری بر پایداری شهری داشته اند. همچنین از نظر ضریب تأثیر شاخص های پژوهش مشخص گردید که شاخص اقتصادی با ضریب تأثیر ۰/۴۲ درصد بیشترین میزان تأثیر بر پایداری شهر زیر آب داشته است. بعد از شاخص اقتصادی، به ترتیب شاخص های اجتماعی، کالبدی و مدیریت-نهادی بر پایداری شهر زیر آب موثر بوده اند.

جدول ۹: ضرایب شدت تعیین کننده‌های موثر بر پایداری شهری

Model	ضریب غیر استاندارد B	ضریب استاندارد Std. Error	t	Sig.
عرض از مبدا	۱,۵۵-	۰,۰۸۹	۱۷,۴۰۱-	۰
اقتصادی	۰,۴۷۵	۰,۰۱۶	۲۸,۸۳۱	۰
اجتماعی	۰,۲۱۳	۰,۰۰۴	۵۲,۷۷۳	۰
محیط زیستی	۰,۳۶۹	۰,۰۱۲	۲۹,۹۹۸	۰
کالبدی	۰,۳۵۶	۰,۰۱۲	۲۹,۴۸	۰
مدیریت-نهادی	۰,۰۲۳	۰,۰۱	۲,۳۵۵	۰,۰۲۷

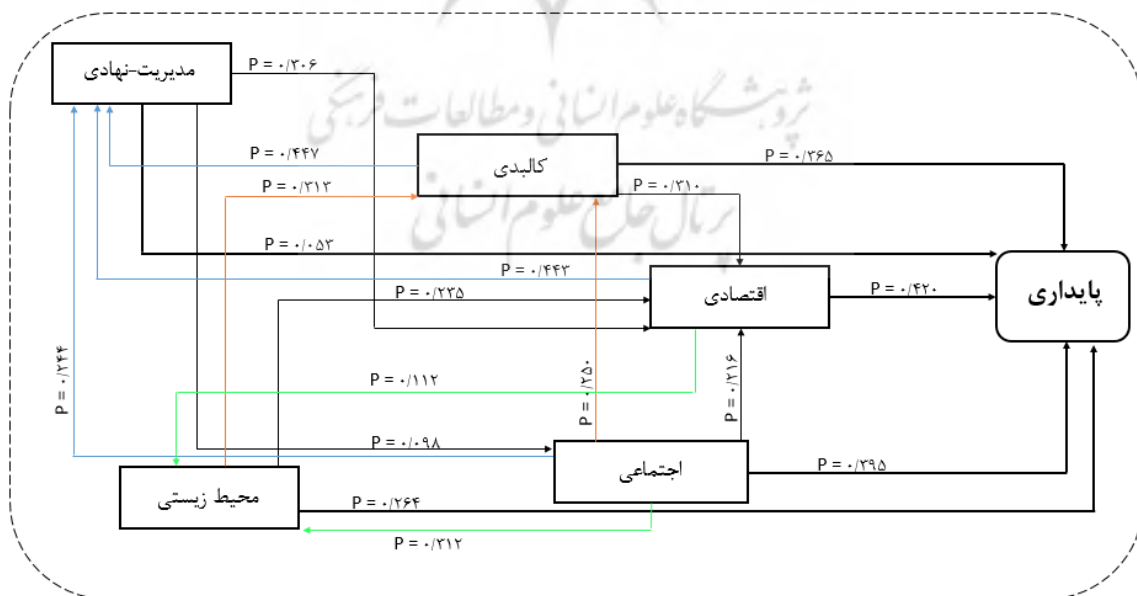
Source: Rresearch findings, 2019

جهت بررسی دقیق‌تر شاخص‌ها از تحلیل مسیر استفاده شده است. از میان پنج شاخص پژوهش ملاحظه می‌شود که تمامی شاخص‌ها بر پایداری شهر زیر آب به صورت مستقیم و غیر مستقیم موثر بوده‌اند. بر اساس تحلیل مسیر شاخص اقتصادی بیشترین تأثیر را بر پایداری شهری داشته است. شاخص زیست محیطی بیشترین تأثیر غیر مستقیم را بر پایداری شهر داشته است. با توجه به تأثیر شاخص اقتصادی به عنوان بالاترین مقدار بوده ارتباط سایر شاخص‌ها با این متغیر سنجیده شده است. شاخص اجتماعی بیشترین تأثیر کل را بر پایداری شهری داشته است. از میان شاخص‌های پژوهش؛ شاخص مدیریت-نهادی کمترین تأثیر مستقیم و غیر مستقیم را بر پایداری داشته است.

جدول ۱۰: میزان تاثیر مستقیم، غیر مستقیم و کل شاخص‌های پژوهش بر کیفیت زندگی

شاخص‌ها	انواع تاثیر		
	مستقیم	غیر مستقیم	کل
اقتصادی	۰/۴۲۰	۰/۰۵۲	۰/۴۷۲
اجتماعی	۰/۳۹۵	۰/۱۷۲	۰/۵۶۷
محیط زیستی	۰/۲۶۴	۰/۲۱۲	۰/۴۷۶
کالبدی	۰/۳۶۵	۰/۱۵۳	۰/۵۱۸
مدیریت-نهادی	۰/۰۵۳	۰/۱۶۶	۰/۲۱۹

Source: Rresearch findings, 2019

شکل ۱- مدل تجربی پژوهش Source: Authors; 2019

جهت برازش مدل نظری پژوهش مدل تجربی ترسیم شده است. براساس این مدل متغیر وابسته پایداری شهر و متغیرهای مستقل به صورت مدل ساختاری ترسیم شده است. جهت ارزیابی مناسب بودن مدل از آماره R^2 استفاده

شده است. این آماره مقدار واریانس متغیر وابسته را نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل توانسته است آن را تبیین کند. در واقع R^2 بیانگر آن است که مدل تا چه اندازه برازنده مجموعه‌ای از داده است. بنابراین هر چه مقدار R^2 بالاتر باشد، مدل قوی‌تر و برعکس. در این پژوهش آماره $R^2 = 55$ است. همچنین مقدار کمیت خطای مدل $e = 0/444$ می‌باشد. با توجه به آنچه بیان شده ملاحظه می‌گردد با توجه به برازش مدل تجربی این مدل در سطح متوسط به بالا قرار دارد.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

امروزه صنعت گردشگری یکی از فعالیت‌های تأثیرگذار در زندگی بشر است و برای بیشتر کشورها و شهرهای دنیا از اهمیت به سزایی برخوردار است. در طول شش دهه گذشته، این صنعت همواره رشد و توسعه پیوسته‌ای را تجربه کرده و به عنوان یکی از بزرگ‌ترین ارکان اقتصاد جهانی شناخته شده است. مقاصد گردشگری بسیاری در دنیا ایجاد و توسعه یافته‌اند و در آینده نزدیک علاوه بر مقاصد اولیه و پربازدید، سایر نقاط جهان نیز سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری را به سوی خود جذب خواهند کرد. این صنعت به نیروی محرکه‌ای برای رشد و توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورها تبدیل شده و از طریق درآمدهای صادراتی، اشتغال‌زایی و توسعه زیرساخت‌ها موجبات رشد بیشتر را فراهم می‌سازد. گردشگری شهری به عنوان یکی از انواع گردشگری، نقش مهمی در حفظ و ارتقای هویت فرهنگی، توسعه اقتصادی و غنی‌سازی شهرها ایفا می‌کند. با این حال در شهرهای بین راهی به دلیل شرایط خاص، گردشگری به عنوان فرصت و تهدید عمل می‌کند، فرصت از آن منظر که می‌توان با برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح از عبور گردشگران استفاده کرد و باعث درآمدزایی، ایجاد زمینه‌های اشتغال، توسعه حمل و نقل و فروش کالاها و خدمات مورد نیاز گردشگران در بخش اقتصادی، در توسعه روابط فکری، تقویت همبستگی میان گردشگران، شناخت مردم از فرهنگ و تمدن یکدیگر در بخش اجتماعی - فرهنگی، افزایش احترام به طبیعت و کاهش آلودگی‌های صوتی در بخش زیست محیطی، بهبود کیفیت پیاده‌روها و اطلاع‌رسانی محیطی، بهبود سیمای بصری شهر، توسعه زیرساخت‌ها در بخش کالبدی و نهادی: افزایش تعداد سازمان‌های مردمی، افزایش اعمال نفوذ مردم محلی و کیفیت ارائه خدمات در بخش مدیریتی - نهادی می‌گردد و تهدید از این نظر که با مدیریت نادرست باعث افزایش هزینه‌های خوراکی و غیر خوراکی خانوار، افزایش قیمت زمین در بخش اقتصادی، افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی و کاهش امنیت، کاهش دسترسی به خدمات درمانی، کاهش حس غرور شهروندان، تغییر سبک زندگی در بخش اجتماعی - فرهنگی، افزایش آلودگی‌های شهری، افزایش ازدحام ترافیک و کاهش سطح سرویس معابر و خیابان‌ها در بخش کالبدی، کاهش میزان کمک به حفظ منابع طبیعی، افزایش سرانه تولید پسماند در بخش زیست محیطی و تعدد واحدهای تصمیم‌گیری در بخش مدیریتی - نهادی می‌گردد. بر این اساس، پژوهش حاضر به ارزیابی اثرات گردشگری بر پایداری شهر زیراب پرداخت تا از این طریق مشخص سازد که آیا این شهر بین راهی توانسته است با بهره‌گیری از فرصت‌ها در جهت پایداری حرکت کند یا خیر؟.

نتایج این پژوهش نشان داد که با وجود قرارگیری شهر زیراب در یکی از پرتددترین مسیرهای گردشگری کشور و وجود جاذبه‌های طبیعی و انسانی بسیار، این شهر نتوانسته است آنطور که شایسته است از مزایای این فرصت عظیم

بهره مند گردد و فقدان طرح و برنامه مشخص و نظام مند موجب شده است که این فرصت‌ها به تهدید و ضعف‌هایی همچون ازدحام ترافیک، افزایش آلاینده‌ها و تخریب محیط زیست و زوال تدریجی میراث فرهنگی و تاریخی شهر گردد. زیرا به معبری برای عبور مسافران و گردشگران از دو قطب مبدأ (تهران) و مقصد (نوار ساحلی و جنگل‌های شمالی استان مازندران) کلان تبدیل شود و در بهترین شرایط محیطی برای ویلاسازی و ساخت ساز مبدل شود. علاوه بر این، قیمت‌های زمین و مسکن و هزینه‌های زندگی افزایش یابد و مزایای حاصل از این نقش مرحله ای شهر دربرگیرنده نباشد. این اثرات نشان می‌دهد که فقدان مدیریت و برنامه‌ریزی مقاصد گردشگری بویژه در شهرهای بین راهی که عبور گردشگران هم به صورت فرصت و هم تهدید عمل می‌کند نه تنها موجب می‌گردد که چنین شهرهایی نتوانند از مزایای گردشگری بهره‌مند گردند بلکه، باعث کاهش پایداری آن‌ها نیز گردد.

نتایج این پژوهش مشابه با تحقیقات حاتمی‌نژاد و شریفی (۱۳۹۴) است که به بررسی تأثیرات مثبت گردشگری شهری بر ۴ متغیر توسعه پایدار شهری (پایداری اجتماعی، پایداری کالبدی، پایداری محیطی و پایداری اقتصادی) از منظر ۳۸۴ نفر از ساکنان شهر سنندج و ۲۲ نفر از استادان، مدیران و کارشناسان حوزه گردشگری در شهر سنندج پرداخته و نشان می‌دهد که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است به شیوه‌ای مؤثر باعث پایداری هرچه بیشتر شهر سنندج شود. گردشگری در شهر سنندج توانسته است بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار اقتصادی و کمترین تأثیر را بر توسعه پایدار محیطی داشته باشد.

همچنین در تحقیقی دیگر که مشابه با نتایج این پژوهش است، دیو سالار و همکاران (۱۳۹۳) به بررسی نقش مدیریت شهری در توسعه گردشگری پایدار شهر نور پرداخته‌اند نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که وضعیت موجود شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی گردشگری در شهر نور نامطلوب بوده و در راستای توسعه گردشگری پایدار نیست. همچنین نتایج حاصل از بررسی عملکرد مدیریت شهری نور نیز نشان از ضعف عملکرد مدیران شهری در توسعه گردشگری پایدار این شهر داشته است. همچنین در پژوهشی دیگر که در راستای این پژوهش است، کیا احمد دلجانی، (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «گردشگری؛ رویکرد نوین در توسعه پایدار شهر قزوین» به این نتیجه رسیده‌اند که گردشگری از جمله فعالیت‌هایی است که می‌تواند اثرات منفی و مثبتی داشته باشد، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری در سطح زیست محیطی اثرات منفی به جا گذاشته است و در سطح اجتماعی و اقتصادی نیز پیامدهای مثبتی در سطح شهر به همراه داشته است.

همچنین در پژوهشی دیگر آلتین آی و همکاران (۲۰۰۵)^۱، در مقاله خود با عنوان «توسعه پایدار توریسم: مطالعه موردی قبرس شمالی» در سال ۲۰۰۵ تأثیرات منفی توسعه توریسم را در قبرس شمالی مطالعه کرده‌اند نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر محیطی توسعه توریسم در قبرس شمالی مربوط به انهدام زباله‌ها است.

بر این اساس و با توجه به تک بعدی بودن مسائل و چالش‌ها در زیراب و همچنین عدم استفاده کافی از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌ها می‌توان گفت که رویکرد یکپارچه توسعه گردشگری می‌تواند نقش چشمگیری در پایداری زیراب داشته باشد زیرا رویکرد توسعه یکپارچه گردشگری رهیافتی است که در آن گردشگری آشکارا در پیوند با محلی

^۱ Altin Ay

است که در آن رخ می‌دهد و روابط مستقیمی با منابع محلی، فعالیت‌ها، تولیدات، محصولات و خدمات دارد و از مشارکت مردمی بیشترین استفاده را می‌کند. علاوه بر این رویکرد، بخشی نبوده و برنامه‌ریزی اقتصادی، برنامه‌ریزی توسعه منابع انسانی، برنامه‌ریزی محیط زیست، مدیریت شرکتی و کسب و کار، اداره عمومی و برنامه‌ریزی زیرساخت و طراحی به صورت همزمان صورت می‌گیرد. در این رویکرد عرضه و تقاضا مطابق هم بوده، مزایای اقتصادی به حداکثر می‌رسد، لامکانی اجتماعی و ناپایداری محیط زیستی به حداقل می‌رسد، انعطاف پذیری به حداکثر می‌رسد، نیروی کار به خوبی آموزش داده می‌شود و مدیریت و پایش کار آمد می‌باشد. پس از در پایش گرفتن این رویکرد، ایجاد پیوند میان بوم گردی با عناصر ساختاری شهر زیرآب در پایش گرفته شود زیرا که بسیاری از چالش‌ها و مشکلات همچون گسترش فیزیکی و ناموزون شهر در چشم اندازهای طبیعی، تخریب بافت سنتی و ازدحام ترافیک و برگرفته از عوامل ساختاری کنونی شهر و همچنین نحوه توسعه گردشگری در گذشته است که بدون هیچ برنامه و طرحی بوده است.

References

- Ahmadi, Ebadollah, Etemadi, Aida (2011), The Role of Tourism in Sustainable Development, The First International Conference on Tourism Management and Sustainable Development, Marvdasht, Islamic Azad University, Marvdasht.
- Altinay, M., & Hussain, K. (2005). Sustainable tourism development: a case study of North Cyprus. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17(3), 272-280.
- Alvani, Mahdi, Dehdashti, Zohreh (1994), Principles and Foundations of Tourism, (1994). Tehran, Publishers: Deputy Economic and Planning.
- Dibaei, Parviz (1992), Tourism Recognition, Tehran, Allameh Tabatabaei Publications.
- Divsalar. Asdollah., Ahmadi Dashtbani, Homeira., Alipoor, Abbas, (2013). Investigating the Factors Affecting the Sustainable Development of Tourism in Savadkouh, First National Conference on Tourism, Geography and Sustainable Environment, Hamadan, Association of Hegmatane Environment Evaluators.
- Eddington, J.M. (1995), Ecotourism, translated by Kahrom, Ismail, Tehran, Organization of Environment Publishing.
- Eliot, James (2000), Tourism Management, Translation by Mehdi Jamshidian and Akbar Mehdipour Ataabadi, First Edition, Isfahan, Mani Publications.
- Getz, D. (1986). The tourism system: An introductory text: By Robert Christie Mill and Alastair M. Morrison, Prentice-Hall, Inc.(Englewood Cliffs, NJ 07632, USA) ISBN 0-13-925645-8, 1985, XX+ 457 pp.(tables, illustrations, index) \$25.95 (cloth). *Annals of Tourism Research*, 13(1), 143-146.
- Hamekasi, Bahare. (2006). Urban Design Guidelines for Tourism, Organizing and Locating Active Tourism Blocks, Master's Degree Thesis, School of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University.
- Hatami Nejad, Hossein, (2007). The Importance of Urban Tourism, Tehran Municipality Magazine No. 78, 41.
- Kazemi, Mahdi (2006), Tourism Management, Tehran, SAMT.
- Lee, John (1999), Tourism and Development in the Third World, translated by Rukn al-Din Eftekhari and Masoumeh Sadat Salehi Amin, First Edition, Tehran, Published by CPPC.
- Masoumi, Masoud (2005), Nature of Tourism, First Edition, Tehran, Peyk Kowsar Publishing
- Mirabzadeh, Parastoo, (1996), Environmental Impact Assessment of Sustainable Development, Tehran, *Journal of Environment*, Vol. 8, pp. 50-44.
- Movahed, Ali (2007), Urban Tourism, First Edition, Ahvaz, Shahid Chamran University Press, Ahvaz.
- Mozayeni, Manouchehr (1999), Problems of Tourism Planning, *Journal of Shahrdariha*, First Year, No. 4, p. 44.
- Pirous, Porya. (1994). Introduction to Tourism Planning. *Political & Economic Ettelaat*, No. 45, 46, 70.

- Ranjbarian, Bahram Zahedi, Mohammad, (2005), Tourism Recognition, Isfahan, Char Bagh Publications, 26.
- Sheikh Kazem, Mohammad Reza (2007), Investigating the Interaction of Urban Tourism and socio-economic sustainability of Cities, Proceedings of the Conference on Geography, Tourism and Sustainable Development, Tehran, Islamic Azad University of Islamshahr.
- Sinclair, D., & Jayawardena, C. (2003). The development of sustainable tourism in the Guianas. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 15(7), 402-407.
- World Tourism Organization (2000), National and Regional Tourism Planning. Translation by Mahmoud Abdullah Zadeh, Office of Cultural Research.
- Zamfir, Andreea, Corbos , Andrei(2015), Towards Sustainable Tourism Development in Urban Areas: Case Study on Bucharest as Tourist Destination , journal of sustainability , Vol7, pp12709-12722

